

Lest, sett og hørt

Legen som ressursperson i teaterarbeidet

At leger er villige til å gå i dialog med teatret og allmennheten, er både nyttig og nødvendig. Ved flere av høstens oppsetninger i Bergen og Oslo har psykiatere vært direkte involvert – og med et gjensidig utbytte.

Det sies at leger er åpne for kunstneriske uttrykk og ofte oppsøker både konsertsaler og teatre. På Den Nationale Scene (DNS) i Bergen spilles for tiden to stykker som på svært forskjellig måte aktualiserer problemstillinger knyttet til psykiatrien: *Gjøkeredet*, dramatisert av Dale Wasserman etter en roman av Ken Kesey ble gitt ut i 1963, og *Jenta i sofaen* signert Jon Fosse i 2002.

I *Gjøkeredet* blir psykopaten McMurphy tvangsinnlagt og avstraffet med elektroshokk og lobotomi på grunn av sine opprørske og samfunnsfiendtlige holdninger. Han fremstilles som en spilllegal livsnyster, og med et kvinnesyn som har ført til at han er dømt for voldtekt. Skurken i stykket er den dominerende og manipulerende søster Ratched. Effektene er sterke, og en pasient som rømmer blir drept av soldater i sluttscenen.

Jenta i sofaen, som spilles på Den Lille Scene, er en mer stillferdig, men på sin måte en like sterk forestilling. Her beskrives en kvinnelig billedkunstner, som i vekslingen mellom en sår barndom og nåtiden ser livet sitt i et klarere perspektiv. Kjærlighet og fellesskap, seksualitet, utroskap, svik og fravær er sentrale temaer. Hun har valgt ensom-

heten, men ulikt det litterære forelegget åpner teaterstykket mot slutten opp for et ørlite håp.

Kreativ lek

Psykiater og dr. philos. Jon Geir Høyersten var samtalepartner for instruktør Bjørn Melander i *Gjøkeredet*, mens psykiater Finn Skårderud var konsulent for oppsetningen av *Jenta i sofaen*, iscenesatt av Morten Borgersen.

Skårderud har vært involvert i en rekke teateroppsetninger både på DNS og Nationaltheatret de siste ti årene. Han blir ofte invitert til på et tidlig stadium å møte ensemblet for, som han selv sier, å tenke høyt, fantasere og spekulere lekent omkring de skikkelsene som skal formes. Han finner konsulentvirksomheten svært interessant og stimulerende: – Det er en kreativ lek hvor jeg samarbeider med personer som er trent i å gestalte figurer. Tekstene åpner jo alltid for ulike tolkninger, og sammen kan vi spekulere åpent omkring personenes væremåter og uttrykk, sier han.

Bør leger fortsette med slike oppdrag, og ofte gå i teatret for sin egen del? Jon Geir Høyersten svarer et ubetinget ja: – Jobben som psykiater og skuespiller

har felles trekk ved at man til dels «spiller» mange forskjellige roller. Men det viktigste er at verdensdramatikken tar opp mange temaer som er høyst relevante for oss.

Metaforer blir forståelige

Høyersten har selv flere ganger deltatt i debatter på scenekanten etter teateroppsetninger, med stor glede. Men også før premieren og i materiellet som blir utarbeidet til den enkelte forestilling, deltar han med sin faglige ballast. I programheftet for *Gjøkeredet* refereres eksempelvis en samtale mellom Melander og Høyersten. Regissøren ser på *Gjøkeredet* som en metafor, en avspeiling av samfunnet og USAs rolle som undertrykkende verdensmakt spesielt. Den psykiatriske institusjonen er ment som en kulisser for et samfunnsdrama, og bruk av militæruniformer og terrortrusler skal hjelpe oss til å forstå metaforen.

Bjørn Melander legger vekt på at narren har vært sentral i teaterhistorien: – Narrespill er den følsommes måte å overleve på. I kunsten har man ikke behov for å se masse normale mennesker, uttaler han.

Ifølge Jon Geir Høyersten stiller oppsetningen krav til den generelle folke-

Gjøkeredet er skrevet på bakgrunn av opplevelser i amerikanske statshospital på 1960-tallet. I den norske sceniske versjonen anno 2003 spiller Terje Strømdahl hovedrollen som Randle McMurphy. Petter Width Kristiansen gestalter unggutten Billy Bobbitt. Foto DNS/Thor Brødreskift

opplysning: – Elektrokonvulsiv behandling er i dag en veletablert og til tider livreddende intervensjon. En ureflektert tolking av *Gjøkeredet* kan gi støtte til forståelsen av dagens psykofarmaka som en moderne form for kjemisk lobotomi, påpeker han.

Psykiateren anser dette som problematisk, og formulerer seg slik i programheftet: – Befolkningen rangerer psykiatri lavt. Feltet er vanskelig og grenseløst, med åpninger i alle ender mellom det åndelige og det molekylære.

Regissøren sier seg enig, og anfører at menneskene er som metafysiske kjøttstykker. – Vi vandrer på jorden som emosjonelle kjøttboller, legger han til.

Slik metaforbruk stimulerer publikum til ytterligere refleksjon, uavhengig av profesjon.

Livet spissformuleres

For undertegnede er det verdt å bli minnet om antikken. Allerede de greske dramaer ble betraktet som et viktig terapeutisk virkemiddel som fremmet både katarsis og refleksjon.

For egen del vil jeg også tilføye at jeg opplevde scenografien i *Gjøkeredet* som svært påtrengende. Fremstillingen av psykiatrien som undertrykkende, farlig og håpløs – og McMurphys mannlige medpasienter som underdanige og sprø – kan være med på å stigmatisere både den psykisk syke og psykiatrien som fag. Imidlertid ble det litterære forelegget skrevet på bakgrunn av opplevelser i amerikanske statshospital på 1960-tallet. Som en beskrivelse av norsk psykiatri anno 2003, er det neppe særlig dekkende.

I Jon Fosses *Jenta i sofaen* er Kjersti Sandal Jenta, Ragnhild Gudbrandsen er Mora og Britt Langlie er Kvinna (bak). Scenografien ved Den Nationale Scene er signert Olav Myrvedt. Foto DNS/Kjetil Alsvik

Likevel kan vi leger lære mye av å oppsøke teatret. Også Finn Skårderud understreker dette. Han viser for eksempel til *Festen* som for tiden spilles på Nationaltheatret i Oslo, iscenesatt av Kjetil Bang-Hansen. Stykket bygger på Thomas Vinterbergs dogmefilm fra 1995, og to hovedtemaer er incest og suicid. I likhet med *Jenta i sofaen* er dette fortellinger hvor livet spissformuleres.

Kollega Skårderud understreker at kunsten gir form og uttrykk til livstemaer som vi kan identifisere oss med: – Fortellingen som sjanger har en egen form, går høyt og lavt. Her uttrykkes savn, lengsler og

fandenskap. Dette stimulerer både til selvrefleksjon og gir hjelp til å forstå andre.

Nå kan vi nok en gang konstatere at vi har en dramatiker i verdensklasse. Etter Henrik Ibsen er Jon Fosse den mest spilte norske dramatiker noensinne. Bare i 2002 ble Fosse spilt på over 110 scener verden over, og han er oversatt til 30 språk. *Jenta i sofaen* er hans foreløpig siste stykke – urpremierer fant sted under Edinburgh-festivalen i fjor.

Ingvard Wilhelmsen

ingvard.wilhelmsen@med.uib.no
Haraldsplass Diakonale Sykehus